

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

BADIIY TARJIMADA SO‘Z TANLASH

Majidova Dilnora Asliddin qizi

BuxDU filologiya fakulteti lingvistika:

o‘zbek tili yo‘nalishi I-bosqich magistri

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek tili va uning ahamiyati, shuningdek, ona tilimizning dunyo tillari oilasida tutgan o‘rni borasida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Mazkur maqolada badiiy asarlarni tarjima qilinishida so‘z tanlash san’ati haqida ham so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari”, davlat tili, muloqot, “Til-millat ko‘zgusi”, “Til-ma’naviyat ko‘zgusi”, “Til-millatning bebaho boyligi”, ensiklopediya va lug‘atlar, darslik va o‘quv qo‘llanmalari.

Tarjimada muqobil ekvivalent topish «Kundalik aloqa vositasi bo‘lgan tilga nisbatan badiiyadabiyot tili – deb yozadi Fyodorov, – bu so‘z ustalari tomonidan qayta ishlangan tildir. «Badiiy asarni tarjima qilish uchun tilning lug‘at boyligi, chunonchi sinonim va omonimlar, kasb-hunar atamalari, shevaga xos, eskirgan va vulgar so‘zlar, erkalash va kichraytirish, qochiriq, maqol, matal va iboralarni hamda so‘zlarning musiqiyliyi, ohangdorligini, ko‘p ma’noliligini, tilning talaffuz me’yorlarini, mubolag’a va kichraytirish xususiyatlari, hazil mutoyiba shakllarini bilish zarur. Badiiy tarjimani ilmiy tavsiflash shundan iboratki, bunda so‘zni so‘z bilan emas, balki ma’noni ma’no bilan, obrazni obraz bilan, yumorni-yumor bilan berish muhim ahamiyatga egadir. Badiiy tarjimaning boshqa turdagi tarjimalardan farqi shundaki, so‘z, jumla yoki butun bir asarni to‘g‘ri o‘g‘irish kifoya emas. Bunda tarjimon ham san’atkor bo‘lishi lozim». Me’yor tushunchasiga kelsak, ingliz va o‘zbek adabiy tili va badiiy asarlarida me’yoriy ko‘rinishlar, nutq jarayonida me’orning buzilishi va ularni tuzatish yo‘llari, ingliz va o‘zbek tillarining hozirgi me’yoriy holati tilning madaniylik mezoni ekanligidir. Me’yor - jamiyat a’zolari tomonidan qabul qilingan, ma’qullangan va ularga tushunarli bo‘lgan til birliklarining nutq jarayonida qo‘llanish holati va imkoniyatidir.

Biz ushbu maqolada buyuk amerika adibi E.Hemingueyning “Alvido qurol” asari tarjimasida hamda boshqa bir ikki badiiy matnlar tarjimasida til me’yoriga amal qilinganlik yoki qilinmaganlik masalasi yuzasidan fikr yuritamiz. Amerika adibi E.Hemingueyning “Alvido qurol” asari tarjimasida haqida fikr yuritar ekanmiz

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

misollarda ruscha variantlarni ham berib o'tishlikni ma'qul deb topdik, zero ushbu asar bilvosita, ya'ni rus tili orqali o'zbek tiliga tarjima qilingan. Ma'lumki har qanday asardagi personajlarning tili, nutq madaniyati asar qahramonlarining obrazini, xarakterini o'zida aks ettiradi. Turli nutq vaziyatlarida gapirayotgan personajlarning tili faqat shu personajga xosligi bilan xarakterlanadi. Bunday o'ziga xoslik uning gapirish ohangida, hatti-harakatlarida, qiliqlarida ham aks etadi. Bu hatti-harakatlar [muallif bayonida](#), personajlarning gaplarida leksik frazeologik birliklar orqali, ma'lum bir stilistik funktsiyalarni olmasdan, ularni asliyatdagi birliklar ta'siriga berilib, g'ayritabiiy sharoitlarda qo'llash, tarjima tili madaniyati hazm qila olmaydigan birliklar hosil bo'lib qolishiga, ba'zan esa ma'no va funktsiyaning mutlaqo o'zgacha talqiniga olib kelishi mumkin.

Tarjima jarayonida ikki til birliklarining tarjimaviy, lug'aviy uyg'unligi emas, balki matndagi funktsional, kommunikativ mosligi muhimdir. Agar bu funktsionallik va kommunikativlikka e'tibor berilmay tarjimon tomonidan asliyatdagi birlikning lug'aviy ma'nosi berilsa, tarjima tilida so'z ifodalagan stilistik va kommunikativ ma'no buziladi. Jumla o'zbek tili adabiy til normalariga mos kelmay g'aliz va to'mtoq, fikr yakunlanmaganday jaranglaydi. Asliyatdagi so'z va iboralarni umumxalq adabiy tilida qabul qilinmagan so'zlar bilan o'girish tarjima tilini kambag'allashtirishga, badiiy ifodadorlik darajasiga salbiy ta'sir qiladi. Quyidagi jumlar tarjimasiga e'tibor beraylik: ...the two leather cartridge-boxes on the front of the belts, grey leather boxes heavy with the packs of clips of thin, long 6,5 mm cartridge, bulged forward under the capes so that the men, passing on the road, marched as though they were six months gone with child. ...две кожаные патронные сумки на поясе, [серые кожаные сумки](#), тяжелые от обойм с тонкими 6,5 миллиметровыми патронами, торчали с переду под плащами так, что казалось, будто солдаты идущие по дороге, беременны на шестой месяц (с. 9-10). ...qayishlaridagi ikkita kulrang charm patron sumka 6,5 millimetrli ingichka patronlar joylashgan oboymalardan zil tortib yomg'irpo'sh tagidan ko'tarilib turar va go'yo yo'ldan borayotgan soldatlarni olti oylik homilador qilib ko'rsatardi (94 б.). Bu jumladagi «пояс» so'zi «qayish» so'zi bilan o'girilishiga e'tibor beraylik. O'zbekcha «qayish» so'zi shevada «kamar» ma'nosini anglatgansa-da, u shuningdek ko'proq «mahkam, mustahkam, egiluvchan» ma'nolariga ham ega. Belga taqib yurish ma'nosida esa u «kamar» so'zi bilan ifodalanadi va bu adabiy til normasi sifatida qabul qilingan. Chunki kontekst anglatgan ma'no bu bilan yanada ifodalibroq jaranglaydi. Quyidagi jumlada ishlatilgan birinchi jahon urishi davriga

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

xos “troops” so‘zi o‘zbek tiliga qilingan tarjimasida ham o‘rta asr ruhini saqlab qolgan, zero hozirgi ingliz tilida ushbu so‘zning zamonaviy shakli bo‘lmish “army” so‘zi mavjud, o‘zbek tilida ham rus tili orqali kirib kelgan “armiya” so‘zi ishlatilmasdan o‘sha davr ruhini saqlovchi “qo‘shin” so‘zi tildagi davriy me‘yorni saqlagan. Shuningdek bu jumla tarjimasida inglizcha “the house”, ruscha «домик», o‘zbekcha «кулба» so‘zlarining funktsional mosligiga e‘tibor beraylik. O‘zbeklar naridan beri qurilgan g‘aribona boshpanani “kulba” deyishadi. Asliyatda ham, rus tilida ham gap “kichik uycha” hoida uchrayaptiki, tarjimon uni “kulba”ga aylantirib, muallif niyatiga putur yetkazgan. Qolaversa askarlar oyog‘idan kuchli shamol oqibatida ko‘tariladigan “to‘zon” emas, oddiy chang-g‘ubor ko‘tarilayotgani va ular daraxtlarning barglariga o‘tirib qolayotganligi haqida gap ketayapti: “Troops went by the house and down the road and the dust they raised powdered the leaves of the trees” (p.3) «По дороге мимо домика прошли войска, и пыл, [которую они поднимали](#), садились на листья деревьев» (с.9). «Kulba oldidagi yo‘ldan qo‘shinlar o‘tib borar, ularning oyog‘idan ko‘tarilgan to‘zon og‘ochlarning barglariga o‘tirardi» (91 b.). Ayrim hollarda asliyatdagi birikmani sof lug‘aviy ma‘noda o‘girilishi ham jumla ifodadorligini buzib qo‘yadi: “The priest was young and blushed easily and wore a uniform like the rest of us but with a cross in dark red velvet above the left breast pocket of his grey tunic” (p. 8). «Священник был молод и легко краснел и носил такую же форму, как все мы, только с крестом из темно-красного бархата левым нагрудным карманом серого френча» (с. 11). «Kashish yosh edi va sal narsaga darrov qizarib ketardi, u hammamiz qatori forma kiygan, faqat kulrang frenchining so‘l ko‘krak cho‘ntagi ustida to‘q qizil duxobadan salb qadalgan edi» (94 b.). Bu jumlaning o‘qigan ko‘pchilik kitobxonlar ruxoniylar ko‘kraklariga xoch taqib yurishlari haqidagi fikrni uqib olmasliklari tayin. Qolaversa «священник» so‘zini «kashish» emas, bundan oldingi matndagidek «ruhoniylar» so‘zi bilan o‘giraverish, forma so‘zini «harbiy kiyim» deb konkretlashtirish maqsadga muvofiq bo‘lardi. Chunki «ruhoniylar» so‘zi «kashish» soz‘iga nisbatan ancha tushunarli va keng ommalashgan.

Ba‘zan hech qanday ekvivalent tanlashga muhtoj bo‘lmagan, hamda tarjima qilinganda ham lug‘aviy leksik muqobillari orqali o‘girish mumkin va lozim bo‘lgan birliklarni har xil tasodifiy birliklar vositasi orqali nutqning madaniy va tabiiy ohangini yo‘qqa chiqarish hollari ham uchray turadi. Tarjimada funktsional mos muqobil bo‘lsada, keng xalq ommasiga tushunarli bo‘lmagan so‘zni ishlatish hollari ham kuzatiladi: “Miss Barkley was quite tall” (p.13). «Мисс Беркли была

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

ДОВОЛЬНО ВЫСОКОГО РОСТА» (с. 19). «Miss Berkli sanamrastadek qiz edi» (105 б.). O'zbek adabiy tilida «ancha barvasta qomatli» yoki «novchadan kelgan» iboralari mavjud bo'lgani va u asliyatdagi "quite tall" iborasiga juda mos bo'lgani holda tarjimon negadir ko'pchilikka notanish bo'lgan «sanamrasta» so'zini ishlatgani kitobxonga bir oz tushunarsizlik olib keladigandek. Bunday holatni quyidagi jumla tarjimasida ham ko'rishimiz mumkin: "We sat down on a bench and I looked at her" (p. 14). «Мы сели на скамейку, и я посмотрел на нее» (с. 16). «Biz eshakka o'tirdik va men unga qaradim» (105 б.). Bu o'rinda asliyatdagi "a bench" so'zi ruscha «скамейка» hech qanday stilistik vazifa bajarmayapti. Uni tarjimon oddiygina qilib «o'rindiq», «o'tirgich» so'zlari bilan o'girganda xalq jonli tilida ishlatiladigan «eshak» so'zini ishlatmaganda ham bo'lardi. Chunki o'zbek og'zaki tilida "o'rindiq" (a bench) so'zining ko'chma ma'noda ishlatilgan "eshak" tarzida ishlatilish shakli ham mavjud, lekin "a bench" so'zining ingliz tilida ko'chma ma'noli so'z bilan ifodalanganini biz ko'rmayapmiz. Balki voqealar shahardan chetta sodir bo'lganligi va balki tarjimon qahramonlarning oddiy qishloqdan chiqqanligiga e'tiborni qaratmoqchidir. Quyidagi parchada katta kishiga nisbatan "baby" so'zining ishlatilishiga e'tiborni qaratsak. Bizga ma'lumki ingliz tilida baby so'zi kichik bola, shaqaloqqa nisbatan ishlatiladi. Ko'chma ma'noda esa muloyimlik va iltifotlilikni ifodalaydi. Asarda esa muallif yarador, najotsiz bemorga nisbatan muloyim munosabatda bo'lish kerakligiga e'tibor qaratmoqda. Ya'ni o'sha bemorlar xuddi bolalardek g'amxo'rlikka juda muhtojligini, g'amxo'rtalab ekanligini kitobxon ongiga yetkazmoqchidek go'yo. Chunki bilamizki kasalxonaga tushgan har qanday bemor najot bilan shifokorlarga ko'z tikadi, ertaroq sog'ayib ketishlaridan umidvor bo'ladilar. Bolalar yaxshi muomalaning shaydosi bo'lganidek, bemorlar ham vrach va hamshiralarning xushmuomalaligiga juda muhtoj bo'ladilar. Afsuski ushbu holat tarjimada saqlanmagan. Baby so'zini tarjima qilmasdan transliteratsiya usuli bilan "bebi" shaklida ifodalagan xolos. Bu esa kitobxonda tushunmovchilik uyg'otadi: ... poor dear baby, how do you feel? (p.78). Sho'rlik bebi, kayfiyatingiz durustmi o'zi (148 с.). Ushbu asardagi Italiyalik kapitanning ingliz tilini buzib gapirishi va bu nutqning rus va o'zbek tillariga xorijiy kishi nutqiga xos nuqsonlar bilan o'girilishi ham pragmatic uyg'unlikni vujudga keltirgan: Priest no with a girl. Priest never with a girl. Священник с девочка нет. Священник с девочка никогда - Рухоний ойимчага йўқ. Рухоний ойимча билан ҳеч қачон. Adabiy til me'yorini buzib so'zlashuvchilarning hammasini ham mahalliy lahchalarda gapiradi deb bo'lmaydi. Ayrim shaxslar nutqida muayyan

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

mahalliy lahchaga moyillik sezilmasada, ular o‘z nutqi lug‘at tarkibida nafaol ayrim so‘zlarni buzib talaffuz etadilar. Bu ko‘proq [fikir doirasi endi kengayib](#), nutqi rivojlanib kelayotgan yosh bolalar, hayotlarida bu xil so‘zlardan kam foydalangan yoki mazkur so‘zlarning tili lug‘at tarkibiga keyinroq kirib kelganligi tufayli ularni yaxshi o‘zlashtirib ololmagan qariyalar, savodsiz yoki chalasavod shaxslar nutqida tez-tez uchrab turadi. Binobarin, badiiy asar qahramonlari nutqida ham bu xil noadabiy unsurlarning uchrab turishi tabiiy hol bo‘lib, yozuvchilar ularni o‘z qahramonlari nutqiga kiritish yo‘li bilan kitobxonlar e‘tiborini bayon etilayotgan fikrning mazmunidan ko‘ra ko‘proq usuliga, shakliga tortadi va shu yo‘l bilan o‘z qahramonlarini atroflicha tasvirleydiki, tarjimada ularning muvofiq lisoniy vositalar yordamida talqin etilishi so‘zsiz pragmatic uyg‘unlikni yuzaga keltiradi. Asarni o‘qir ekanmiz minglab bunday misollarni keltirishimiz mumkin, zero asar shunchalik san‘atkorona tarzda yozilganki go‘yo uning har bir so‘zi bir ta‘sirchanlikka egadek. Shu o‘rinda yana bir narsani aytmog‘imiz lozimki, bundayin jahon durdonasini o‘zbek kitobxonlariga yetkazib berayotgan mohir tarjimonlarimizga ham tasanno aytmaslikning iloji yo‘q albatta.

Xulosa qilib aytganda, badiiy uslubning o‘ziga xos xususiyatlari va me‘yordan chetdan chiqmaslik hamda ma‘noning asliymonand talqin etilishi ko‘p jihatdan uning tarkibidagi obrazli hamda his-hayajon ifodasi uchun qo‘llanilgan lisoniy vositalarning ijodiy talqin etilishiga bog‘liqdir. Bunday tarjima tarjimondan ko‘pincha asliyat tili vositalarini moddiy jihatdan aniq aks ettirishni emas, balki mazkur vositalar yordamida ifoda etilgan uslubiy vazifalarni, his-hayajon ohangini ona tili birliklari vositasida qayta yaratishni talab qiladi. Jahon sivilizatsiyasi tarixida XX asr tarjima asri degan nom oldi. Ming yillik tarixga ega bo‘lgan o‘zbek tarjimachiligi ham o‘tgan asrda katta natijalarga erishdi, jahon adabiyotining shoh asarlari bilan xalqimizni tanishtirdi. Cho‘lponning Shekspirdan (“Hamlet”), Usmon Nosirning Lermontovdan (“Demon”), Oybekning Pushkindan (“Yevgeniy Onegin”), Erkin Vohidovning Gyotedan (“Faust”), Abdulla Oripovning Dantedan (“Do‘zax”), Qodir Mirmuhamedovning Homerdan (“Iliada”) qilgan tarjimalari adabiyotimiz tarixida muhim voqealar bo‘ldi. Vaholanki, bugungi o‘quvchi, ayniqsa, talaba-yoshlar ingliz, frantsuz, nemis adabiyotlari klassik adiblarining, lotin amerikasi adabiyoti namoyandalari Xorxe Luis Borxes, Garsia Marques, Umberto Eko, Xulio Kortasar asarlari tarjimalarini o‘qishni istaydi. Qaniydi, jurnalda Gegel, Kierkegor, Nitshe, M.Baxtin, R.Bart, [Xose Ortega-i-Gasset](#), M.Haydegger, A.F.Losev va boshqalarning adabiyot, adabiy jarayon haqidagi fikrlari ham berib

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

borilsa. Yana bir gap. O‘tgan yili “Jahon adabiyoti” jurnalida o‘rta asr frantsuz shoiri Fransua Viyon, ingliz va amerika romantizm adabiyoti yalovbardorlari Jorj Bayron va Edgar Po ijodidan namunalar berildi. Asliyat va ruscha tarjima matnlaridan bexabar o‘quvchi yuqoridagi tarjimalarni o‘qib Viyon, Bayron, Edgar Po shunday yozgan ekan-da, deya ko‘nikma hosil qildi. Biroq bu tarjimalarni asl nusxa va ruscha tarjima matnlari bilan solishtirganimizda shoir-tarjimonlarimizning nechog‘li erkin harakat qilganliklarini, asl nusxadan naqadar uzoqlashib ketganliklarini kuzatamiz. To‘g‘ri, she‘riyat tarjimasida tarjimon muallifning raqibiga aylanadi, degan gap bor. Xulosa shuki, endilikda bevosita asliyatdan tarjima qilishga o‘tmog‘imiz kerak. O‘tgan asrning so‘nggi choragida ilk bevosita tarjimalar paydo bo‘lgandi. Gyotening “Yosh Verterning iztiroblari” va B.Apitsning “Qashqirlar changalida” romanlari Yanglish Egamova, “G‘arbu Sharq devoni” Sadriddin Salimov, Viktor Gyugoning “Sharq kuylari” to‘plami Sharofat Botirova tomonidan bevosita tarjima qilingandi. Shoirlarimiz Jamol Kamol va Abdulla Sher ham Shekspir va Bayron dramalarini tarjima etishda asliyatdan imkon qadar foydalanib ish ko‘rgan edilar. XX asrga qadam qo‘ygan ekanmiz, bu boshlangan xayrli ish juda sust kechayotgandek nazarimizda. Vaholanki, tarjimashunos Zuhridin Isomiddinov so‘zi [bilan aytganda](#), chet el adabiyotidan tarjima qilish eng avj oladigan zamon keldi.

ADABIYOTLAR

1. Fayzulloyevna, N. M. (2022). PECULIARITIES OF ALLITERATION IN EMILY DICKINSON’S POETRY. *International Journal Of Literature And Languages*, 2(11), 76-81.
2. Turdieva K, Axmedova D. O‘zbek tili. T., 2007.
3. Fayzulloyevna, N. M. (2022). EXPRESSIVENESS OF SCIENTIFIC TEXTS. *International Journal of Pedagogics*, 2(11), 105-112.
4. Abduraxmonov G, Shukurov Sh. O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi. T., 2008.
5. Fayzulloyevna, N. M. (2022). PSEUDO-INTERNATIONALISMS IN MEDICAL TRANSLATION. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(12), 13-20.
6. Ахадова К. С. О ГРУППЕ ИЗОМЕТРИЙ СЛОЕНОГО МНОГООБРАЗИЯ //Естественные и технические науки. – 2014. – №. 1. – С. 14-17.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

7. Fayzulloyevna, N. M. (2022). THE STYLISTIC CLASSIFICATION OF VOCABULARY. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(12), 28-34.

8. Fayzulloyevna, N. M. (2022). ON THE ISSUE OF NATIONAL COLOR IN THE TRANSLATION OF THE STORY “THE OLD MAN AND THE SEA” BY ERNEST HEMINGWAY. *International Journal Of Literature And Languages*, 2(11), 52-58.

9. Norova, M. F. (2020). Connotative meanings in phonetic variants of verbal root-stems (As an example of English and Uzbek languages). *Theoretical & Applied Science*, (1), 439-442.

10. Fayzulloyevna, N. M. (2022). Classification of stylistic colouring words in the English language. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(6), 370-374.

E- Conference Series

Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings

E-CONFERENCE
SERIES